

SCURTE OBSERVAȚII ASUPRA TRIANONULUI

CRISTI PANTELIMON*

ABSTRACT

The Treaty of Trianon (part of the Paris Treaties of 1919–1920) is the culminating moment of modernization of Europe. These treaties enshrine the principle of the existence of nation-states, to the detriment of European empires. As such, the Paris Treaties of 1919–1920 represent a good basis for European unity, while respecting national states and their sovereignty.

Keywords: Trianon Treaty, nation-states, Peace of Westphalia.

Revista „Perspective” a Fundației Europene Titulescu dedică primul său număr pe anul 2020 Trianonului. Este o inițiativă laudabilă, care merită salutăată, ținând cont și de contextul politic și geopolitic actual, mai degrabă nefavorabil unor astfel de demersuri.

Pentru că s-au împlinit 100 de ani de când s-a semnat, în vara anului 1920, Tratatul de la Trianon, credem că este oportun ca, sprijinindu-ne pe munca laudabilă a istoricilor (în cazul de față, găzduiți de o parte a elitei diplomatice românești), să aducem sub atenția cititorului o serie modestă de idei / posibile semnificații ale acelu act istoric. Studiul care deschide suita de articole dedicate Trianonului, semnat de profesorul Ioan Scurtu (cu titlul *Tratatul de la Trianon – o analiză de text și câteva considerații*) ne-a servit ca principal izvor al acestor rânduri.

Trianonul nu este (doar) un vârf al diplomației românești. Este, fără îndoială, unul al diplomației europene și chiar mai mult (rolul ideilor wilsoniene în filosofia Trianonului și a Versailles-ului, în general, este deja un loc comun, uneori exagerat, dar definitiv statornicit). Din perspectivă românească, însă, căci acest lucru ne interesează în primul rând, Trianonul este un moment de triumf al *dreptății* istorice în fața *forței* istorice. Acesta este sensul cel mai profund al actului diplomatic despre care vorbim. Complexul Versailles nu a rămas necriticat: chiar

---

* Cristi Pantelimon, Associate Professor, Institute of Sociology, Romanian Academy, e-mail: cristipant@yahoo.com.

„beneficiarii” acestui set de tratate (inclusiv România) au criticat imperfecțiunile acestor acte, faptul că marile puteri (cum ar fi putut fi altfel?) au jucat și acum cartea proprie, alături de cea a dreptății celor mici. Una peste alta, însă, Europa de după Versailles a fost o Europă a naționalităților, a statelor naționale – iar acest lucru corespundea cu siguranță momentului istoric de atunci. De aici putem deduce o semnificație mai generală a acestor tratate: Europa a pendulat întotdeauna în epoca modernă între ideea imperială și cea a statului național. Imperiile, teoretic, construcții care ar trebui să apere, să protejeze, în numele unor idealuri politice universale, toate etniile care le cuprind, s-au dovedit toate, fără excepție, în epoca modernă, simple promisiuni fără acoperire, trădându-și rolul tradițional¹. Cazul cel mai flagrant a fost Imperiul Habsburgic. Deși înnobilit de calitățile de buni administratori ai Habsburgilor, acest imperiu a fost măturat pur și simplu de pe scena istoriei doar de o notă a președintelui Wilson, cum notează un autor bucovinean foarte puțin cunoscut la noi, Eugen Ehrlich² – unul dintre pionierii sociologiei dreptului la nivel mondial, rector al Universității din Cernăuți pe vremea Imperiului Habsburgic.

Odată atinse, formele de organizare politică nu mai pot fi, pur și simplu, ignorate. Statul național este una dintre aceste forme pe care modernitatea le-a atins și de care nu se poate despărți definitiv. Dimpotrivă, formele de organizare politică „depășite”, care nu mai există, nu mai pot fi reînviolate decât cu prețul unei revoluții totale, al unei întoarceri spre perfecțiunea formei inițiale pe care istoria nu o atestă în niciun caz. Se pune întrebarea: de ce, dacă Imperiul a fost depășit istoric (cel puțin la nivelul Europei el nu mai există de 100 de ani), nu am putea să ne imaginăm și un viitor în care statul național să fie depășit, spre o altă formă, mai adecvată? Răspunsul nu este ușor de dat. Statul național corespunde, în principiu, tendinței general-istorice de diferențiere și organizare a diferențierii etnice. El este răspunsul la nevoia istorică permanentă de cristalizare politică a unor forme *comunitare*. Modernitatea a găsit în comunitatea etnică forma de „precipitat” perfect adaptat pentru viața politică (Dimitrie Gusti o va afirma clar). Nu aveam, în Evul Mediu, o astfel de comunitate, deși etniile existau și erau recunoscute, dar nu la nivel politic. Ecumena medievală era cea creștină. Statele (sau imperiile) erau creștine *în primul rând* și abia apoi etnice, atunci când nu erau, de fapt, decât formațiuni dinastice, ca Imperiul Habsburgic, care cuprindea mai multe popoare, sau bazate pe forța militară a unei etnii, care veghea peste mai multe alte comunități etnice sau religioase (cazul Imperiului Otoman). Modernitatea, în

---

¹ Pentru o luare de poziție în favoarea ideii imperiale europene, pe vechea linie de gândire tradițională a lui Dante, și în general a tradiționalismului european actual opus democratismului de masă, a se vedea Julius Evola, *Revolta împotriva lumii moderne*, Editura Antet f.a. (ediția princeps în limba italiană apare în 1934), iar, mai recent, luările de poziție ale unui autor francez ca Alain de Benoist (un studiu concis și foarte clar al acestuia, unde, de altfel, el citează pasaje din Julius Evola, se găsește tradus la <https://www.estica.ro/article/ideea-de-imperiu/>).

² Eugen Ehrlich, *Prăbușirea unei mari împărății*, în „Arhiva pentru Știința și Reforma Socială”, nr. 1/1991, p. 80.

schimb, se sprijină pe o altă formă comunitară: cea *etnică*. De data aceasta, comunitatea perfectă este poporul, iar acest lucru reclamă imperios un stat *popular*, adică etnic – statul național.

Avem, așadar, schema următoare: principala forță care *reclamă* tipul de organizare politică a unei epoci este *forma comunitară ideală* (perfectă – cu sensul de cea mai potrivită vremii respective). Forma comunitară ideală a Evului Mediu era cea religioasă. Destrămarea Evului Mediu începe odată cu destrămarea unității religioase – și ia forma cumplitelor războaie religioase, din care Europa se extrage cu greu, prin Pacea de la Westfalia. Cu Pacea de la Westfalia, *comunitatea religioasă dispăre ca formă de organizare ideală, locul său fiind luat de comunitatea etnică*. Preceptul care întemeiază această pace și care pare a elimina cauza războaielor (*cuius regio, eius religio*) este foarte înșelător: odată cu el nu dispăre doar tensiunea dintre ramurile creștinismului, ci dispăre însuși creștinismul ca element coagulant al Evului Mediu, al Europei medievale. Deja principiul etnic (încă nenumit ca atare) își arată chipul în această formulare și în filosofia particularistă a momentului.

De la 1648 la 1918–1920, deci mai bine de trei secole, principiul religios luptă în continuare pentru a supraviețui, ca formă de organizare comunitară perfectă, în fața celui etnic. Ultimul imperiu catolic și ultimul imperiu ortodox (Austro-Ungaria și Rusia țaristă) pier, frățeste, în același timp, ambele răpuse (în forme diferite și cu manifestări oarecum diferite) odată cu primul război mondial, care consacră, după Westfalia, principiul naționalităților ca fiind forma comunitară perfectă a timpului nostru. Deși aflată în tabăra învingătorilor, Rusia țaristă primește o lovitură de moarte, ca și cum s-ar fi aflat în tabăra învinșilor, a Puterilor Centrale. Rusia comunistă nu se împacă cu destinul ideii naționale și încearcă, cu disperare, până în 1989, să păstreze un imperiu a-etnic, profitând de relativa înapoiere a timpului istoric (deci și a popoarelor din zonă) în raport cu ideile moderne. Dar, după 1989, prăbușirea a doua oară a Imperiului rus (cu aspectul său a-religios și a-etnic) nu mai lasă loc de confuzii: este momentul ca statele naționale să reapară, definitiv, sporind, de exemplu, „firesc”, tensiunile din interiorul lumii slave (o tensiune mereu amânată cu Ucraina, dar și cu statele caucaziene, ca să nu mai vorbim de statele baltice).

Pentru a reveni la Trianon, putem constata câteva elemente de ordin concret:

1. În Tratatul de la Trianon nu se folosește termenul „Transilvania”. Ne putem întreba, cui folosește azi, revenirea, pe ușa din dos a istoriei, a „transilvanismului”? Nu folosește, desigur, românilor. Dar folosește, oare, maghiarilor? Ne îndoim că minoritatea maghiară vrea azi să fie, simbolic, asociată cu perioada de tristă amintire a dualismului de după 1867 – în memoria colectivă a românilor, transilvanismul evocă și acest lucru! Transilvanismul este, prin Trianon, o piesă de muzeu.

2. Europa s-a modernizat la Versailles și la Trianon. Criza maximă a Europei medievale a fost reprezentată de dualismul austro-ungar de după 1867. Acest dualism oprima popoarele monarhiei austro-ungare în numele unei superiorități

imaginare a fostei elite maghiare medievale. Care elită, de fapt, nu era deloc curată etnic... Practic, ultimul regim medieval, dar sub forma unei caricaturi degenerate a medievalismului, este cel practicat de elita maghiară între 1867 și 1918.

3. Trianonul și Versailles-ul sunt tratate de pace care au în spate nu voința unor conducători, ci expertiza de teren a unor specialiști. Este un model bazat pe realitatea din teren, am spune de ordin științific, dar și practic, economic. De data aceasta, firescul terenului a dictat în raport cu voința pură și adesea nefirească a celor care conduceau destinele unor puteri în epocile anterioare. Dacă lucrurile stau, într-adevăr așa, atunci este clar că Versailles-ul și Trianonul pot fi văzute și ca primele semne ale unei Europe unite, iar acest lucru a fost perceput corect de către elita interbelică românească. De altfel, în perioada interbelică apare figura oarecum stranie a contelui Richard von Coudenhove-Kalergi, care a stârnit unele emoții tocmai în tabăra realist-pragmatică a acestei elite românești (și ne gândim aici la Mihail Manoilescu³). Faptul că statele naționale croite după Versailles erau conștiente de nevoia de colaborare și de unitate continentală nu poate fi negat. Așadar, principiul statului național nu e, prin natura sa, în contradicție cu ideea de unitate europeană, dacă această idee respectă îndeajuns suveranitatea națională. Condiția aceasta este, însă, obligatorie.

4. Trianonul a fost primit diferit de elita maghiară față de cea română. Firesc, s-ar putea spune. Deosebiri sunt însă relevante. Maghiarii au îmbrăcat doliul și au votat în Parlament, prin tragere la sorți, cu un număr minim de reprezentanți, pentru a arăta că nu voința lor a dus la ratificarea tratatului, ci o voință străină. De fapt, voința popoarelor din monarhia austro-ungară făcuse ca Imperiul Habsburgilor să piară. În România, bucuria a fost reală, dar nu a depășit niciodată limitele provocării la adresa națiunii maghiare. Prin vocile cele mai autorizate (Nicolae Iorga a fost unul dintre cei care au scris chiar în ziua de 4 iunie un articol despre Trianon), poporul maghiar i s-a întins o mână prietenoasă de către elita românească, de către poporul român. Trebuie spus că elita maghiară nu a luat în considerație acest gest de prietenie și a continuat să sperie că lucrurile vor reveni la situația de dinainte de 1918. După cum știm, parțial și vremelnic, așa a și fost. Dar, în timp, istoria a așezat cursul său implacabil peste visele nerealiste ale unei elite care, după 1867, a dat dovadă de cea mai îngustă și nerealistă viziune. Elita maghiară radicală a pierdut definitiv pariul cu istoria.

5. Trianonul și Versailles-ul sunt moderne și din perspectiva a ceea ce azi numim protecția minorităților. O protecție cu care suntem de acord. Din păcate, Europa de azi devine la acest capitol, al protecției minorităților, un fel de periferie mentală a sistemului Versailles, abătându-se de la logica firească, europeană și modernă. Protecția minorităților, în cazul Trianonului, avea sensul păstrării unității cu majoritatea. Concret, minoritatea maghiară din România trebuia să aibă un set de drepturi care să facă în așa fel încât majoritatea maghiară din Ungaria să se

---

³ Manoilescu a fost atras de ideile pan-europeniste ale contelui Richard von Coudenhove-Kalergi.

regăsească, cultural și spiritual, în minoritatea maghiară din România, și invers. Același lucru era valabil și pentru toate celelalte minorități care au rezultat din decupajele de graniță ale tratatelor de pace. Azi, Europa face din protecția minorităților nu un instrument de permanentizare a majorității, de preservare a lui, ci unul de descompunere a majorităților. Nu ne miră, de aceea, faptul că un istoric ce urmează fidel trendurile antimoderne ale istoriei recente, ca Lucian Boia, admite, logic, că Europa viitorului va fi, practic, o Europă a majorității... minorităților⁴.

Iată că Europa și SUA au gândit modern la Versailles și Trianon. Azi, curente dominante de gândire în SUA și Europa sunt antimoderne (termenul postmodern este astfel un eufemism care ascunde, de fapt, o pervertire unică în istorie).

6. O ultimă observație legată de același celebru dualism de după 1867, când elita austriacă, terifiată, a cedat elitei maghiare, practic, jumătate din Imperiul Habsburgic, pentru a grăbi și cimentea soarta inexorabilă a acestuia.

Dualismul austro-ungar este, din punct de vedere al metafizicii istorice, sub nivelul Evului Mediu. Națiunile medievale, în cadrul ecumenei creștine medievale, erau recunoscute, dacă nu politic, măcar spiritual⁵. Sub dualism, aceste națiuni nu sunt eradicate doar politic, ci și spiritual, ceea ce contravine flagrant spiritului epocii și firescului secolului al XIX-lea. Dacă e adevărat că unele națiuni s-au „trezit” ca având conștiință etnică încă din Evul Mediu, din epoca Reformei (cehii, bunăoară, sunt considerați de un autor ca Eugen Ehrlich, ca având imaginar etnic încă din epoca reformată⁶), este evident că în secolul al XIX-lea chiar și națiunile

---

⁴ Lucian Boia scrie despre „ziua în care va exista o unică națiune europeană alcătuită numai din minorități” (citat în Mircea Duțu, Tudor Avrigeanu, *Fundamentele dreptății naționale. Tratatul de la Trianon și conștiința juridică românească*, Editura Universul juridic, București, 2020, p. 36).

⁵ Alain de Benoist, un autor care nu admite ideea de națiune, în sens politic, decât în raport cu modernitatea (adică începând cu secolul al XVIII-lea), arată, totuși, că națiunile medievale se deosebeau în mediul sorbonard prin *limbă*. Dar ce element mai grăitor spiritual decât limba să existe pentru a delimita popoarele? Iar dacă ideea de limbă fructifică noțiunea de popor diferit, este evident că premisele nașterii națiunii politice erau deja puse odată cu sentimentul acestei deosebiri spirituale. Voința politică poate lipsi sau poate fi inhibată o vreme. Conștiința etnică, ceea ce înțelegem azi prin *identitate*, nu este deloc un fenomen modern, ci apare odată cu delimitarea limbilor deosebite. Având în vedere experimentele antinaționale ale secolului al XIX-lea sau chiar ale celui următor, am putea inversa ipoteza lui de Benoist: voința politică (în sens statal) nu este decât armura târzie, modernă, e adevărat, a unei voințe identitare originare, care se manifestă prin limbă și cere, imediat ce apare, o reprezentare de ordin politic ca urmare a însăși existenței acestei voințe de diferențiere. Am spune că orice diferențiere comunitară este originară politic determinată. Prin „politic” înțelegem nu puterea reală, ci *voința de configurare comunitară* care se exprimă natural prin identitatea spirituală ce apare prin tradiții, cutume, obiceiuri. Este ceea ce un Eugen Ehrlich numea „dreptul viu” („Das lebende Recht”), în raport cu dreptul formal sau codificat al statelor. Pentru discuția despre relația Imperiu-stat național, trimitem din nou cititorul la textul deja amintit, la <https://www.estica.ro/article/ideea-de-imperiu/>.

Pentru ideile lui E. Ehrlich despre „dreptul viu”, se poate consulta în limba română traducerea unei conferințe ținute de autor în limba franceză la Institutul Sud-Est European în 1920, apărută în Neamul Românesc: http://www.constcourt.md/public/files/file/Publicatii/2018/Eugen_Ehrlich_-_Despre_dreptul_viu.pdf

⁶ Eugen Ehrlich, *op. cit.* p. 90.

europene considerate mai „înapoiate” au dobândit un astfel de spirit. A nega identitatea cuiva care o trăiește plenar înseamnă a ucide ideea de *comunitate ideală* a momentului istoric, despre care am vorbit la începutul acestui material. Dar acest lucru înseamnă, pur și simplu, a te angaja într-o bătălie fără sorți de izbândă cu spiritul veacului, care, indiferent cât de puternică sau tenace este o realitate concretă, politică sau militară, este întotdeauna învingător...

Tratatul de pace de la Trianon este parte a modernizării Europei și, evident, reprezintă desăvârșirea modernizării României, din punct de vedere al tipului de organizare politică. Acesta este motivul pentru care el trebuie așezat pe pedestalul istoriei statului român.